

УДК: 339.137.22

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5\(5\)-153-162](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5(5)-153-162)

Мушеник Ірина Миколаївна кандидат економічних наук, доцент кафедри математики, інформатики та академічного письма, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, 32300, <https://orcid.org/0000-0003-4379-7358>

Прокопова Ольга Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики, інформатики та академічного письма, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, 32300, <https://orcid.org/0000-0002-2108-0009>

АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ : ДОСВІД КРАЇН ЄС

Анотація. Стаття аналізує концепти удосконалення менеджменту малих та середніх підприємств як системного чинника їх економіко-фінансової успішності. Проведено паралель між політикою країн-членів ЄС та Україною у галузі бюджетування бізнес-послуг відповідного сегменту. Окреслено позитивні та негативні стратегічно-планові дії суб'єктів господарювання малого та середнього рівнів щодо покращення конкурентоспроможності. Наголошено на проблематиці доступ вiтчизняного малого та середнього підприємництва до фінансування та проаналізовано досвід вирішення зазначеної проблематики на рівні Європейського Союзу. Здійснено огляд Угоди про фінансування заходу «EU4Business» : Підтримка малих та середніх підприємств (МСП) в Україні» (ENI / 2020 / 042- 435) між урядом України та Єврокомісією щодо впровадження досвіду конкурентних підприємницьких ринків за прикладом Європи.

Відмічено, що корисним для формування конкурентного та стабільного малого та середнього підприємництва в Європейському Союзі є Директива про несвоєчасні платежі та Директива про електронні рахунки (порядок генерації, отримання та витрачання е-коштів МСП). Додатковий принцип державної політики ЄС щодо МСП — модернізація порядку державних закупівель як елемент зменшення адміністративно-бюрократичного тиску на малий та середній бізнес, та, відповідно, створення прозорої процедури спільних торгів. Керівним нормативним актом щодо означеного питання є Директива про бухгалтерський облік (Директива 2013/34/ЄС).

Зазначено, що Україні задля формування належної програми розвиткової

підтримки МСП необхідно запозичити зазначені підходи до трансформування малого та середнього бізнесу в стратегічний актив та трансформаційно-економічний капітал. Нормотворення та державотворення в Україні знаходяться на стадії розвитку : отже, імплементація досвіду ЄС щодо культивування статусу МСП виглядає обґрунтованою.

Ключові слова: фінансування, бюджетування, малі та середні підприємства, стратегія підвищення конкурентоспроможності, підприємницькі ринки.

Mushenyk Iryna Mykolayivna Ph.D. in Economic Sciences, Associate Professor, Department of Mathematics, Computer Sciences and Academic Writing, Higher Educational Institution "Podillia State University", Kamianets-Podilskyi, 32300, <https://orcid.org/0000-0003-4379-7358>

Prokopova Olga Petrovna Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Mathematics, Computer Sciences and Academic Writing, Higher Educational Institution "Podillia State University", Kamianets-Podilskyi, 32300, <https://orcid.org/0000-0002-2108-0009>

ANALYSIS OF DIRECTIONS FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES: EXPERIENCE OF EU COUNTRIES

Abstract. The article analyzes the concepts of improving the management of small and medium enterprises as a systemic factor in their economic and financial success. A parallel was drawn between the policy of EU member states and Ukraine in the field of budgeting business services in the relevant segment. The positive and negative strategic and planned actions of small and medium-sized businesses to improve competitiveness are outlined. The issue of access of domestic small and medium enterprises to financing is emphasized and the experience of solving this issue at the level of the European Union is analyzed. The EU4Business Financing Agreement: Supporting Small and Medium-sized Enterprises (SMEs in Ukraine) (ENI / 2020 / 042-435) was reviewed between the Government of Ukraine and the European Commission to implement the experience of competitive business markets following the example of Europe.

It is noted that the Directive on late payments and the Directive on electronic invoices (the procedure for generating, receiving and spending e-funds of SMEs) are useful for the formation of competitive and stable small and medium enterprises in the European Union. An additional principle of EU public policy on SMEs is the modernization of public procurement as an element of reducing administrative and bureaucratic pressure on small and medium-sized businesses, and, accordingly, the

creation of a transparent joint bidding procedure. The guiding act on this issue is the Accounting Directive (Directive 2013/34 / EC).

It is noted that in order to form a proper program of development support for SMEs, Ukraine needs to borrow these approaches to the transformation of small and medium-sized businesses into strategic assets and transformational economic capital. Rule-making and state-building in Ukraine are under development: therefore, the implementation of the EU experience in cultivating SME status seems justified.

Keywords: financing, budgeting, small and medium enterprises, competitiveness strategy, business markets.

Постановка проблеми. Забезпечення стабільного державного розвитку в економіко-соціальной сфері залежить від конкурентності, інноваційності, екологічності та інвестиційності як основ функціонування малих та середніх підприємств. Зазначені підходи успішно та контекстно реалізовані в ЄС — водночас, в Україні спостерігається недостатність фінансово-бюджетного забезпечення підприємницької діяльності та безпосередні недоліки стратегічного планування, що спрямовуються та координуються керівництвом компанії.

Розвиток малого та середнього бізнесу країн Європи є визначником формування прийнятних маркетингово-управлінських стратегій та ефективності вітчизняного сегменту підприємництва. Окрім цього, необхідним є визначення способів імплементації позитивних державно-управлінських ітерацій країн-членів ЄС, що створюють прецедент доступності та економічної привабливості малого та середнього бізнесу, а також — дослідження гіпотетичних шляхів розвитку державно-приватного партнерства між урядом України та вітчизняними суб'єктами господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. Застосовним вважаємо науковий доробок О. Каламан, Ю. Нікітіна, М. Мельника, А. Двігун, Д. Сугоняко, Дж. Клемпіт, Дж. Гембл, П. Пілар та інших.

Мета статті — провести аналітичне дослідження щодо виокремлення концептів підвищення ефективного малого та середнього підприємництва в Україні із урахуванням інституційно-нормативного досвіду Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Згідно із офіційним веб-сайтом Європарламенту, мікро-, малі та середні підприємства (далі — МСП) становлять 99-% частку компаній в ЄС, забезпечуючи 75% робочих місць у приватному секторі та формуючи 50% надходження до бюджетів країн-членів Союзу (податок на додану вартість). Прийняття Програм дій, про які йтиметься далі, є інструментарієм підвищення конкурентоспроможності малого

та середнього бізнесу шляхом інноваційних та фінансових ініціатив. Рамкові умови для малого та середнього бізнесу, сформовані Європарламентом, кореспондують аспектам діджиталізації та інформатизації як трендам сучасного цифрового світу. Крім того, економічне відновлення, реконструкція та підвищення стійкості малого та середнього підприємництва ототожнюється із пандемією COVID-19 як менеджмент-інноваційним та державно-управлінським викликом [1].

Діяльність МСП на території ЄС здійснюється на національному (переважно) та транскордонному рівнях. Нормативною основою регламентації діяльності МСП у Європі є Договір про функціонування Європейського Союзу (Treaty of Lisbon, 2007) — зокрема, ст. 101-109 та 110-113 Договору та законодавство про компанії — Рекомендація 2003/361/ЄС [2].

Державна політика ЄС щодо підтримання підприємництва малого та середнього бізнесу будується на концепції «привабливості для створення компаній та ведення прибуткової діяльності». Подібні видозміни доцільно запровадити у законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 р. — першочергово, щодо тлумачення понять «сприятливі умови малого та середнього підприємництва».

В свою чергу, ініціатива Єврокомісії щодо прийняття Закону про малий бізнес (Small Business Act — SBA, 2008) покликана створити політико-приватний баланс та співробітництво шляхом створення доступних умов для здійснення підприємництва. Акт правотворчості сформовано на концептах Європейської хартії для малих підприємств (European Charter for Small Enterprises) та Сучасної політики щодо розвитку та зайнятості відносно МСП (Modern SME Policy for Growth and Employment) [3].

В свою чергу, філософсько-прикладний аспект «добробуту МСП» у ЄС запроваджується посередництвом виконання державами-членами Директиви про послуги на внутрішньому ринку (Директива 2006/123/ЄС) від 2006 р. (набрала чинності у 2009 р.). Рецепіювання подібного підходу в Україні здатне мінімізувати систематичні порушення прав суб'єктів господарювання та необхідність їх захисту у приватно-правових та публічно-приватних спорах шляхом судового розгляду або альтернативного вирішення спорів (медіації) [4].

Корисним для формування конкурентного та стабільного малого та середнього підприємництва в Європейському Союзі є Директива про несвоєчасні платежі та Директива про електронні рахунки (порядок генерації, отримання та витрачання е-коштів МСП). Додатковий принцип державної політики ЄС щодо МСП — модернізація порядку державних закупівель як елемент зменшення адміністративно-бюрократичного тиску на малий та середній бізнес, та, відповідно, створення прозорої процедури спільних торгів. Керівним нормативним актом щодо означеного питання є Директива про

бухгалтерський облік (Директива 2013/34/ЄС).

Внесення подібних перепрофілювань до закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999 р. виступає необхідним, на мій погляд, елементом державотворення, що за своєю концепцією відповідає сутності «вільноринкової, доступної та ефективної економіки», котра опосередковано декларується Угодою про асоціацію між Україною та ЄС від 21.03. 2014 р. (ратифікована 27.06.2014 р.).

Наступне завдання ЄС відносно МСП — забезпечення доступного кредитування та фінансування. Шляхи — надання позик, гарантій та венчурного капіталу. Відповідально-компетентними щодо зазначеного сегменту у Європі визнано Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський інвестиційний фонд (ЄІФ). Окрім того, задля реалізації політики ЄС щодо зазначеного сегменту у 2011 р. Єврокомісією було прийнято План дій щодо покращення доступу до фінансування для МСП». Документ, зокрема, передбачає впровадження політичних ініціатив для спрощення доступу МСП до венчурно-капітальних ринків. Похідною ініціативою є спільне дослідження Єврокомісії та Європейського центрального банку щодо розвитку доступності фінансування для МСП (SAFE) [5].

Водночас, окремим віховим державно-політичним концептом ЄС щодо МСП слід вважати «політику єдиного ринку», регламентовану повідомленнями Єврокомісії COM (2010) 0608 висококонкурентна соціально-ринкова економіка) та COM (2012) 0573 (єдиноначальність фінансово-економічних ринків). Єврокомісія, Європарламент та Рада Європи запроваджують «щадну політику» відносно МСП у сферах конкурентних правил, податкової політики та законодавства про компанії (регламентація діяльності суб'єктів господарювання та комерційних підприємств).

Відтак, логічним для України виступає впровадження концепції «дружньої комерційної політики» щодо підвищення статусної ролі МСП шляхом внесення змін до Податкового кодексу України (послаблення податкової бази) та нормативного спрощення процедур торгів щодо МСП, закладених у законі України «Про публічні закупівлі» № 922-VIII від 25.12.2015 р.

Варто зауважити, що державна допомога ЄС МСП передбачає формування «довготривалих» проектів підтримки. У 2014 р. Єврокомісія прийняла Регламент ЄС 651/2014. Модернізована державна допомога (SAM – state aid modernization) передбачає спрощено-прискорене отримання державної допомоги МСП без попереднього повідомлення та схвалення Єврокомісією. Відповідно до умов Регламенту, МСП можуть отримувати державну підтримку в розмірі до 7,5 млн євро [6].

Крім цього, на часі у ЄС сформовано програмно-цільові ініціативи, покликані захищати МСП. Це, зокрема, «Enterprise Europe Network»,

«SOLVIT», «Your Europe — Your Business» та ін. Підтримка та інноваційність МСП забезпечується роботою «Служби підтримки IPR», «Технічної мережі МСП», «Європейської мережі бізнес- та інноваційних центрів», «Європейської мережі інновацій на робочих місцях» тощо.

Стійкий успіх та зростання ефективності МСП в ЄС пов'язано із дослідницько-стратегічними урядовими ініціативами. Так, програму «Горизонт-2020» (2014-2020 р.) було спрямовано на створення комплексного середовища науково-дослідницької та інноваційної підтримки МСП. Документ сформував «єдиний набір правил» щодо заохочення МСП до наповнення державних бюджетів країн-членів ЄС шляхом надання фінансово-економічних гарантій та підтримки ризикових досліджень МСП [7].

Примітно, що Україна, як асоційована до Горизонту-2020 країна Європи, не здійснила вагомих перепрофілювань у фінансово-економічній сфері забезпечення МСП за проєвропейськими стандартами.

Дослідження підтримки та забезпечення МСП у Європі, проведене Європейською аудиторською палатою у 2020 році, демонструє ефективність у галузях інноваційних розробок. Однак, проблематичним для ЄС є аспект «регіонального виконання» програмно-проектних ініціатив. Подібні неузгодженості Європарламент, Єврокомісія та Рада Європи долають шляхом політики «підвищеної конкурентоспроможності МСП», що засновується на 11 тематичних цілях, серед яких : розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій як відповідь діджиталізації бізнесу; проведення галузевих досліджень; імплементації циркулярної економіки тощо.

Додатковим процедурним елементом запровадження схоронності прав та законних інтересів МСП у ЄС визнається Регламент (ЄС) № 1287/2013 Європарламенту та Ради Європи Про створення Програми підвищення конкурентоспроможності підприємств та малих і середніх підприємств (COSME) на період 2014-2020 р. від 11. 12. 2013 р. В рамках Програми було закладено бюджет у 2.3 млрд євро — задля реалізації, зокрема, нижчеперелічених цілей : покращення доступу до фінансування МСП у формі власного та боргового капіталу; розроблення механізму «акціонерних капіталовкладень» для інвестування на етапі зростання; створення механізму гарантування позик МСП (формування прямих або «дотичних» домовленостей про розподіл ризику з фінансовими посередниками для покриття позик) [8].

Водночас, 1.3 млрд євро в рамках Програми COSME ЄС виділив на наступні фінансові інструменти підтримки МСП : покращення доступу до інвестиційних ринків всередині Союзу та у світі: надання послуг підтримки бізнесу; орієнтація на бізнес-зростання; надання цільових дотацій та субвенцій МСП через Enterprise Europe Network як елемент сприяння розширенню бізнесу за теорією «єдиного ринку» (ЄС) та за межами Союзу.

Аспект «сприяння підприємництву МСП», виокремлений Єврокомісією,

включає заходи розвитку фахових навичок суб'єкта господарювання щодо програмування ризиків, а також — способів нівелювання негативного фінансово-квартального становища МСП шляхом «амортизаційних» економічних інструментів : мікро-, макропозики, кредитування та ін.

Повідомлення Єврокомісії від 10.03. 2020 р. «Нова промислова стратегія для Європи» (COM(2020)0102) і «Стратегія для малого та середнього бізнесу для сталої та цифрової Європи» (COM(2020)0103) надають пропозиції щодо збільшення та розширення допомоги МСП у Європі як відповідь на спалах коронавірусної хвороби — COVID-19. Зокрема, Європарламент визнав аспекти порушення ланцюгів поставок, неможливість ведення бізнесу (кафе, ресторани, кав'ярні, салони краси тощо) бар'єром діяльності МСП (як результат, у квітні 2020 р. було прийнято Резолюцію про скоординовані дії ЄС для підтримки заходів з відновлення економіки). На додаток, 25.11. 2020 року Європарламент прийняв Резолюцію із закликом до Єврокомісії щодо перегляду промислової стратегії (відповідно до COVID-реалій).

Динамічний, розгалужений порядок підтримки МСП у Європі як відповідь на екстраобставини — рамковий приклад для України, де органи влади не враховують потреб МСП та не дотримуються державно-управлінського принципу «реновації за ієрархією». Відтак, впровадження будь-яких видозмін щодо статусу МСП повинні відповідати потребам часу та мати мотиваційний підтекст : окрім того, бажано прописувати «розмір фінансової допомоги МСП» на рівні Державного бюджету України задля створення прозорого та гласного «економічного поля» — вимога, обов'язкова до виконання згідно Угоди про асоціацію з ЄС.

Доцільно зазначити, що впорядкована система допомоги МСП у ЄС має ретроспективно-історичний підтекст. Надалі зупинимося на ініціативах Європарламенту та Ради Європи, що дозволили створити прецедент успішності та економічної привабливості МСП на території Союзу.

Так, у 1983 р. Європарламент створив ініціативу «Рік малих і середніх підприємств та ремісничої промисловості», започаткувавши реалізацію розвиткових ітерацій.

У 2010 р. Європарламентом ухвалено Резолюцію про інноваційну політику Співтовариства в мінливому світі. Документ підкреслив необхідність створення умов «максимальної доступності ризикових капіталів» для МСП, закликавши до розвитку інструментів фінансування МСП (мікрокредити, венчурний капітал, цільові інвестиції). Держави-члени ЄС та Єврокомісія отримали обов'язок щодо створення податкових, фінансових, ділових та адміністративних стимулів для безперервного та ефективного «економізування» МСП на транспарентних засадах.

У 2011 р. Європарламентом прийнято Резолюцію про промислову політику в епоху глобалізації. Окрім іншого, Документ окреслив активізацію

ролі Єврокомісії щодо впровадження SBA — Small Business Act, задля зменшення адміністративне навантаження на МСП та забезпечення доступу до бюрократичного фінансування для МСП. Резолюція передбачала оновлення визначення МСП задля експансії впливу останнього на галузево-промислові ринки. Документ зобов'язав Комісію розширити участь МСП у рамкових програмах дослідницько-розробницького характеру.

Того ж 2011 р. Європарламентом ухвалено Резолюцію про перегляд Закону про малий бізнес. У цій резолюції Парламент, серед іншого, закликав держави-члени прийняти Статут Європейської приватної компанії.

У 2012 р. Європарламентом та Радою Європи ухвалено Резолюцію «Малі та середні підприємства (МСП): конкурентоспроможність та можливості для бізнесу» із впровадженням «Дорожньої карти» підтримки конкурентоспроможності МСП, створенням робочих місць, запуском нових підприємств МСП та формування засад доступу до інформації та фінансування МСП на засадах відкритості.

На початку 2014 р. Європарламент прийняв Резолюцію про реіндустріалізацію Європи з метою сприяння конкурентоспроможності та стійкості, підкресливши важливість МСП в економіці ЄС та закликавши до конкретної підтримки та допомоги для МСП. Продовженням зазначеної ініціативи Європарламенту стало ухвалення Резолюції про доступ до фінансування для МСП та збільшення різноманітності фінансування МСП в Союзі ринків капіталу у 2016 р.

Влітку 2017 р. Європарламент ухвалив Резолюцію про розбудову амбітної промислової стратегії ЄС як стратегічного пріоритету для зростання, зайнятості та інновацій в Європі, у 2019 р. — Резолюцію про комплексну європейську промислову політику щодо штучного інтелекту та робототехніки (як елемент впливу цифровізації на діяльність МСП).

Таким чином, Україні задля формування належної програми розвиткової підтримки МСП необхідно запозичити зазначені підходи до трансформування малого та середнього бізнесу в стратегічний актив та трансформаційно-економічний капітал. Нормотворення та державотворення в Україні знаходяться на стадії розвитку : отже, імплементація досвіду ЄС щодо культивування статусу МСП виглядає обґрунтованою [9].

Перші кроки двостороннього співробітництва між Україною та ЄС у галузі підтримки МСП було зроблено у 2020 р. — із ратифікацією Угоди про фінансування заходу EU4Business». Документ передбачає сумісне економічне співробітництво та цільові дотаційні надходження між українською державою та Союзом у період 84-місячного строку [10].

Висновки. Аналіз державно-управлінських ітерацій ЄС щодо підвищення конкурентоспроможності МСП дозволяє виділити наступні позитивні тенденції, що, водночас, можуть бути застосовані Україною у процесі

державотворення.

По-перше, Європарламент, Рада Європи та Єврокомісія формують «нормативний конгломерат» щодо утвердження ролі МСП як «визначника» бюджету країн-членів ЄС.

По-друге, процедура фінансування МСП у Європі відзначається прозорості на заснована на нормативно-правовому базисі — переважно, Резолюціях Європарламенту.

По-третє, відкриті торги та гласність публічних закупівель для МСП у ЄС створюють прецедент безперебійного економічного забезпечення бізнесу, що займає 99% підприємницької частки Союзу.

Таким чином, країни-члени ЄС визначають мале та середнє підприємництво категоріальною основою «господарсько-фінансового добробуту Союзу». Україні доцільно «стратегізувати» роль МСП шляхом демократичних та «соціально-економічних» видозмін нормативно-правової бази : в першу чергу, закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та закону України «Про публічні закупівлі».

Література:

1. European Parliament : Small and medium-sized enterprises : Fact Sheets on the EU // Режим доступу : <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/63/small-and-medium-sized-enterprises>
2. European Parliament : The Treaty of Lisbon, 2007 : Fact Sheets on the EU // Режим доступу : <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>
3. Council of Europe, European Parliament, European Economic and Social Committee, Committee of Regions : SBA, 2008 // Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:en:PDF>
4. European Parliament, Council of Europe : Directive 2006/123/EC on services in the internal market // Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0123>
5. Vukicevic, A. European Union in function of development and promotion of small and medium enterprises : EU and Comparative Law Issues and Challenges Series, № 2, 2018 : Sibenik, Croatia. — p. 700-709.
6. European Commission : Regulation (EU) № 651/2014 of 17 June 2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market // Режим доступу : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.187.01.0001.01.ENG
7. European Commission : Horizon 2020 // Режим доступу : https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-2020_en
8. European Parliament, Council of Europe : Regulation (EU) № 1287/2013 of 11.12.2013 establishing a Programme for the Competitiveness of Enterprises and small and medium-sized enterprises (COSME) (2014 - 2020) and repealing Decision No 1639/2006/EC // Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0033:0049:EN:PDF>
9. Wojnec, S., Kontosic Pamic, R., Rotar Juznik, L. Contributions of small and medium enterprises to employment in the EU : Routledge, 2019. — p. 3296-3308.
10. Угода про фінансування заходу «EU4BUSINESS: Підтримка малих та середніх підприємств (МСП) в Україні» № 984_009-20 від 18.06.2020 р. // Відомості Верховної Ради // Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-20#Text.

11. Мушеник І.М. Інформаційні аспекти формування сучасних механізмів управління розвитком соціально-економічних систем. Наука XXI ст.: виклики та перспективи. Том 1. Суспільні науки: колективна монографія в 2-х томах / за заг. ред. : В.В. Іванишина. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. – С. 35-46.

12. Мушеник І. М. Стратегія розвитку і формування інноваційно-інвестиційної системи регіону. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. С. 52-58.

References:

1. European Parliament : Small and medium-sized enterprises : Fact Sheets on the EU // Rezhim dostupu : <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/63/small-and-medium-sized-enterprises>

2. European Parliament : The Treaty of Lisbon, 2007 : Fact Sheets on the EU // Rezhim dostupu : <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>

3. Council of Europe, European Parliament, European Economic and Social Committee, Committee of Regions : SBA, 2008 // Rezhim dostupu : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:en:PDF>

4. European Parliament, Council of Europe : Directive 2006/123/EC on services in the internal market // Rezhim dostupu : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0123>

5. Vukicevic, A. European Union in function of development and promotion of small and medium enterprises : EU and Comparative Law Issues and Challenges Series, № 2, 2018 : Sibenik, Croatia. — p. 700-709.

6. European Commission : Regulation (EU) № 651/2014 of 17 June 2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market // Rezhim dostupu : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.187.01.0001.01.ENG

7. European Commission : Horizon 2020 // Rezhim dostupu : https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-2020_en

8. European Parliament, Council of Europe : Regulation (EU) № 1287/2013 of 11.12.2013 establishing a Programme for the Competitiveness of Enterprises and small and medium-sized enterprises (COSME) (2014 - 2020) and repealing Decision No 1639/2006/EC // Rezhim dostupu : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0033:0049:EN:PDF>

9. Bojnec, S., Kontosic Pamic, R., Rotar Juznik, L. Contributions of small and medium enterprises to employment in the EU : Routledge, 2019. — p. 3296-3308.

10. Ugoda pro finansuvannja zahodu «EU4BUSINESS: Pidtrimka malih ta srednih pidpriemstv (MSP) v Ukraїni» № 984_009-20 vid 18.06.2020 r. // Vidomosti Verhovnoї Radi // Rezhim dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-20#Text.

11. Mushenik I.M. Informacijni aspekti formuvannja suchasnih mehanizmiv upravlinnja rozvitkom social'no-ekonomichnih sistem. Nauka XXI st.: vikliki ta perspektivi. Tom 1. Suspil'ni nauki: kolektivna monografija v 2-h tomah / za zag. red. : V.V. Ivanishina. – Ternopil': Osadca Ju.V., 2021. – S. 35-46.

12. Mushenik I. M. Strategija rozvitku i formuvannja innovacijno-investicijnoї sistemi regionu. *Економіка та suspil'stvo*. 2021. № 25. S. 52-58.